

УДК 343.98

С. П. Лапта

ЦІЛІ ВИКОРИСТАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Розглянуто проблеми використання доказів під час розслідування злочинів. На основі аналізу наукових праць вітчизняних та закордонних вчених визначено основні цілі використання доказів у ході досудового слідства.

Згідно з кримінально-процесуальним законодавством України доказами в кримінальній справі є будь-які фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Проблеми доказування розглядались багатьма вченими, такими як Т. В. Авер'янова, Л. Ю. Ароцкер, В. Д. Арсеньєв, А. Р. Белкін, Р. С. Белкін, Г. Ш. Берлянд, А. І. Вінберг, Н. І. Клименко, В. Я. Колдін, І. М. Можар, Ю. К. Орлов, Н. І. Порубов, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, С. В. Слінько, В. М. Тертишник, В. Ю. Шепітько, О. Р. Шляхов, М. Г. Щербаківський та ін. Однак, на наш погляд, більш детального роз-

© Лапта С. П., 2011

гляду потребують цілі використання доказів на досудовому слідстві. Виходячи з цього **загальну проблему**, якій присвячена стаття, можна визначити як підвищення ефективності розслідування злочинів, а **окрему проблему** – як підвищення ефективності використання доказів під час розслідування злочинів. **Метою** статті є визначення цілей використання доказів на досудовому слідстві.

Для встановлення місця й значення використання доказів під час доказування в кримінальній справі необхідно розглянути мету і зміст цього етапу доказування.

Використання доказів – це досить неоднозначне і складне явище, яке в науковій літературі визначається по-різному.

Проведений аналіз свідчить про те, що «використання доказів» розглядається дослідниками виходячи із сутності процедури доказування, причому під «використанням» розуміються або окремі етапи доказування [1, с. 36; 2, с. 68; 3, с. 98], або ж весь процес у цілому [4, с. 25; 5, с. 10]. При такому підході губиться кінцева мета використання доказів. Використання доказів – це не лише збирання даних, не лише побудова висновків чи обґрунтування рішень. Очевидно, що використання, тобто «отримання користі» у справі передбачає дещо більше, ніж виконання допоміжної ролі у вигляді визначення напрямків збору нових доказів, обґрунтування рішень і т. ін., оскільки в таких визначеннях відсутнє посилання на кінцеву мету використання доказів.

Цілі використання доказів під час розслідування злочинів досить докладно розглядалися А. Р. Белкіним [6, с. 272–276]. Однак відзначені ним положення потребують подальшої деталізації і розроблення. Вважаємо, що можна виділити наступні напрямки використання доказів:

1. Використання доказів у процесі доказування.

1.1. Отримання нових доказів. Проведення експертизи частіше за все спрямоване на отримання нових, раніше невідомих слідчому фактичних обставин із застосуванням спеціальних знань. Прикладом може бути виявлення сторонніх мікрооб'єктів на речових доказах, вилучених у потерпілих при вчиненні вбивств, розбійних нападів, зґвалтувань і ін., встановлення початкових записів у документах, які були змінені, тощо, тобто виявлення невідомих раніше слідчому фактів, які є доказами у справі. З іншого боку, інформація, яка встановлюється експертом необов'язково має бути абсолютно новою для слідчого. Так, результати відтворення обставинки та обставин події, проведеного з метою перевірки показань обвинувачуваного про те, як ним були заподіяні ушкодження потерпілому (використане знаряддя, способи нанесення ударів, їх кількість і т. ін.),

зіставляються з висновками судово-медичної експертизи потерпілого. Збіг отриманих результатів буде свідчити про те, що подія відбувалася саме так, як вказує обвинувачуваний. Таким чином, у слідчого з'являється новий доказ, який підтверджує вже відомі йому факти.

1.2. Перевірка одних доказів на базі інших у справі здійснюється шляхом зіставлення їх змісту і з'ясування їх погодженості один з одним. Причому така перевірка буде взаємною. Так, свідчення потерпілого можуть підтверджуватися показаннями обвинувачуваного, тоді як і показання останнього – підтверджуватись словами потерпілого. З іншого боку, якщо показання обвинувачуваного суперечать свідченням потерпілого, це може бути підставою як для перевірки показань кожної з допитаних осіб, так і проведення між ними очної ставки для усунення суперечностей у свідченнях.

1.3 Формування комплексів доказів є систематизацією доказів щодо обставин справи, які підлягають установленню. Наявні у слідчого докази використовуються як складові під час формування сукупності доказів, які характеризують будь-який елемент складу злочину. Комплекси доказів можуть формуватися:

- а) за предметом доказування:
 - стосовно події злочину в цілому (вбивство, зґвалтування і т. ін);
 - стосовно окремих обставин справи (встановлення місця, часу, знаряддя злочину і т. ін);
- б) за однорідністю доказів:
 - з використанням різнорідних доказів (наприклад, факт перебування обвинувачуваного в певному місці підтверджується показаннями свідків і самого обвинувачуваного, результатами відтворення обстановки та обставин події, а також результатами дактилоскопічної експертизи);
 - з використанням однорідних доказів (наприклад, показань свідків, коли якась обставина злочину встановлюється за свідченнями кількох очевидців злочину).

2. Використання доказів у тактичному плані.

2.1. Як відомо, однією з підстав висунення версій є фактичні дані, отримані в ході розслідування кримінальної справи. Так, вивчивши висновок експертна, слідчий може висунути ряд версій щодо обставин злочину. Разом із тим обставини справи можуть бути використані експертом, причому не тільки для побудови експертних версій, але й навпаки, для обмеження кола версій, які підлягають перевірці. Таке обмеження можливе, якщо обставини справи аналізуються під кутом зору спеціальних знань [7, с. 43].

2.2. Моделювання – необхідний компонент слідчої та експертної діяльності. Під моделюванням розуміється такий метод пізнання об'єкта, в процесі якого створюється (в уявній чи речовій формі) або вибирається інша система (модель), що замінює в пізнавальному процесі оригінал, дослідження якої дає уявлення про зв'язок явищ, що нас цікавлять [8, с. 52]. Прикладом може бути моделювання на основі показань свідків та результатів огляду місця події дорожньої обстановки у справах про ДТП.

2.3. Однією з важливих цілей використання доказів є подолання протидії розслідуванню. Протидія розслідуванню може здійснюватися в різноманітних формах, зокрема у формі приховування інформації про злочин, знищення слідів злочину, маскуванню інформації [9, с. 22]. Проблеми викриття приховування злочинів і тактики боротьби з протидією розслідуванню неодноразово і досить детально розглядалися у спеціальній літературі [9, с. 1-175; 10, с. 1-160; 11, с. 1-19; 12, с. 33-36].

3. Використання висновків експерта в організаційному плані.

Обґрунтування рішень, які приймає слідчий, є важливою формою використання доказів. У процесі розслідування слідчий приймає тактичні й процесуальні рішення. Ґрунтуючись на доказах, отриманих у ході першочергових слідчих дій, слідчий може прийняти рішення про проведення подальших слідчих дій і оперативних-розшукових заходів та їхньої черговості. Так, за наявності інформації про заподіяння смерті за допомогою певного знаряддя, отриманої у ході допиту очевидців, слідчий може прийняти рішення про проведення обшуку за місцем проживання підозрюваного з метою відшукування знаряддя злочину.

4. Використання доказів у профілактиці злочинів. З'ясування та усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів, є прямим обов'язком слідчого (ст. 23 КПК України). Для досягнення цієї мети він може і повинен використовувати усі можливості, надані йому законом. Зокрема одним із таких інструментів є судово експертиза, результати якої можуть бути використані для встановлення обставин, які сприяли вчиненню злочину.

Крім указаних вище, до цілей використання доказів у науковій літературі також іноді відносять реабілітацію невинних, які були помилково обвинувачені [13, с. 92]. Однак, на нашу думку, якщо забезпечити тактично грамотне проведення розслідування, з дотриманням усіх вимог кримінально-процесуального законодавства, це практично виключить можливість притягнення до відповідальності невинної особи.

Враховуючи викладене вище можна дійти висновку, що цілями використання доказів є наступні:

- у доказуванні – отримання нових доказів, перевірка інших доказів, формування комплексів доказів;
- у тактичному плані – висунення та перевірка версій, моделювання механізму злочину, подолання протидії розслідуванню;
- в організаційному плані – обґрунтування рішень, які приймає слідчий у розслідуваній справі;
- у профілактиці злочинів – встановлення обставин, які сприяли вчиненню злочинів.

Список літератури: 1. Ароцкер Л. Е. Криминалистические методы в судебном разбирательстве уголовных дел : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Л. Е. Ароцкер. – М., 1965. – 43 с. 2. Тертышник В. М. Теория доказательств : учеб. издание / В. М. Тертышник, С. В. Слинько. – Харьков : Арсис, 1998. – 256 с. 3. Матийченко Б. А. Вопросы оценки заключения эксперта следователем и судом / Б. А. Матийченко // Общетеоретические, правовые и организационные основы судебной экспертизы : сб. науч. тр. ВНИИСЭ. – М., 1987. – С. 96–100. 4. Белкин Р. С. Ленинская теория отражения и методологические проблемы советской криминалистики / Р. С. Белкин. – М., 1970. – 130 с. 5. Соловьев А. Б. Использование доказательств при допросе на предварительном следствии : метод. пособие / А. Б. Соловьев. – М.: Юрлитинформ, 2001. – 136 с. 6. Белкин А. Р. Теория доказывания : науч.-метод. пособие / А. Р. Белкин. – М. : НОРМА, 1999. – 429 с. 7. Соколовский З. М. Использование обстоятельств дела для построения и проверки экспертных версий / З. М. Соколовский // Рефераты докладов второй научной конференции Ташкентского НИИСЭ, посвященной вопросам судебной экспертизы. – Ташкент, 1961. – С. 2–43. 8. Костров А. И. Моделирование как метод исследования в криминалистике : тезисы науч.-практ. конф. / А. И. Костров // Современные достижения науки и техники в борьбе с преступностью. – Минск, 1992. – С. 52–54. 9. Карагодин, В. Н. Преодоление противодействия предварительному расследованию / В. Н. Карагодин. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1992. – 175 с. 10. Николайчук И. А. Соккрытие преступления как форма противодействия расследованию / И. А. Николайчук. – М. : Юрлитинформ, 2000. – 160 с. 11. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М. В. Даньшин. – Х., 2000. – 19 с. 12. Зуйков Г. Г. О соотношении способов совершения и сокрытия преступлений / Г. Г. Зуйков // Научная информация по вопросам борьбы с преступностью. – М. : Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разработке мер предупрежд. преступности. – 1983. – № 76. – С. 33–36. 13. Образцов В. А. Криминалістика: моделі средств и технологий раскрытия преступлений : курс лекций / В. А. Образцов. – М. : ИМПЭ-ПАБЛИШ, 2004. – 400 с.

Надійшла до редакції 17.01.2011

Рассмотрены проблемы использования доказательств при расследовании преступлений. На основе анализа научных работ отечественных и зарубежных ученых определены основные цели использования доказательств в ходе досудебного следствия.

The problems of using evidence while investigating crimes are observed. The main aims of using evidence while pretrial investigation are determined on the basis of the scientific works' analysis by domestic and foreign scientists.